

A komparatív operátor esete a mondatbevezetővel

Szintaktikai változások a magyar hasonlító mellékmondatokban

Bácskai-Atkári Júlia

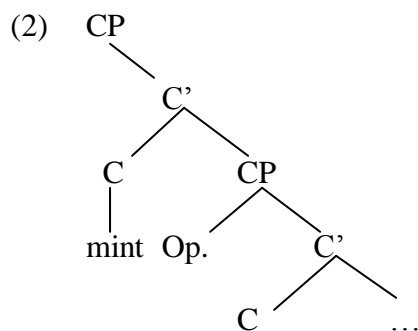
MTA Nyelvtudományi Intézet – ELTE Angol Nyelvészeti Tanszék

Előadásom célja a magyar hasonlító mellékmondatok bal perifériájának történeti vizsgálata, mindenekelőtt arra a kérdésre koncentrálni, hogy milyen diakrón folyamatok állnak a mai szintaktikai szerkezet kialakulásának hátterében, illetve hogy milyen parametrikus eltérések feltételezhetők a mai és a korábbi nyelvállapotok között. Állításom szerint a mai magyarra jellemző hasonlító szerkezetek kialakulásában több, egymással összefüggő folyamatnak volt szerepe, amelyek közül a legfontosabb a *mint* mondatbevezető újraértelmezése és az operátornak a vonatkozó mellékmondatokból levezethető analogikus megjelenése.

A mai magyarra jellemző konfiguráció az, hogy a hasonlító mellékmondatot bevezető C fejet (*mint*) követheti egy fonológiai tartalommal rendelkező (komparatív) operátor:

(1) Mari többször evett a könyvtárban, mint ahányszor; Péter mulatott a kaszinóban __i.

A komparatív operátor – a fenti példában az *ahányszor* – egy kvantoros kifejezés (QP), amely operátormozgatással a bázispozíciójából a mellékmondat bal perifériájába, méghozzá egy [Spec; CP] pozícióba mozog (vö. Kennedy–Merchant 2000). Elfogadva Rizzi (1997) elemzését a bal perifériáról, ez úgy lehetséges, hogy a *mint* a felső C fejen generálódik, míg az operátor az alsó CP specifikálójába mozog, az alábbi ábra szerint:

A *mint* a felső CP fejeként felelős a tagmondat illokúciós erejéért, és komplementer disztribúcióban van más mondatbevezetővel, pl. *hogy* (vö. Kenesei 1992).

Az ómagyar korban azonban ettől eltérő módon a hasonlító mellékmondatokat tipikusan nem a *mint*, hanem a *hogy* vezeti be, és a szerkezethez járul egy negatív elem (*nem/ne/sem*) is, amelyet feltehetően a komparatív illokúció kíván meg, az operátor pedig fonológiailag üres marad (vö. Haader 2003a: 515). Ezt mutatja az alábbi példa (mai, normalizált helyesírással):

(3) jobb hogy megfogdosván áldjuk meg Urat elevenen, hogy ne meghaljunk

(BécsiK. 25)

A *hogy* az ómagyarban nem kizárólagosan a hasonlító mellékmondatok bevezetője, hanem a mai értelemben vett *hogy* kötőszós (tartalomkifejtő) alárendeléseket is bevezeti (Haader 2003a) – hasonlóan ahhoz, ami ma például egyes újlatin nyelvekben, így a franciában is megfigyelhető –, és funkcionális megterheltsége éppen ezért nagy.

Ehhez a szerkezethez képest későbbi az, hogy a mondat tartalmazza a *mint*-et is (Haader 2003a: 515, 2003b: 681):

(4) mostan közelebben vagyon a mi üdvösségünk, hogy nem mint eleztébb hittük
(ÉrdyK. 3; Haader 2003a: 515 példája)

A fenti példa világosan megmutatja, hogy a *mint* – a mai magyarral szemben – az alsó CP fejében generálódik, és ebben az esetben az operátor hiánya nem meglepő, hiszen ha ugyanennek a CP-nek a specifikálójában megjelenne, az a Doubly Filled Complementiser Filter megszorítást sértené. Ez azonban nem áll fenn a (3) esetében, ahol nincs olyan C fej, amely tiltaná az operátor együttes megjelenését. A mai, (1)-es és a (3)-as típusú ómagyar szerkezet különbségeit éppen ezért csak komplex módon, több diakrón folyamat figyelembe vételével lehet leírni.

Hipotézisem szerint az ómagyarban az operátor kötelező törlés alá esett (hasonlóan az angolhoz, ld. Kennedy–Merchant 2000: 89–90), és éppen ez a paraméter tette lehetővé az alsó C fejben a *mint* megjelenését; később pedig a *hogy* funkcionális megterheltségének csökkentésére a *mint* átvehette a *hogy* szerepét. A *mint* újraértelmezése azonban szintaktikai változást is jelent: ugyanis ha a *mint* az illokúcióért felelős C fejként értelmeződik, akkor az ennek megfelelő felső C fejben kell generálnia, ami egyrészt természetesen magával vonja a *hogy* teljes eltűnését ezekből a szerkezetekből, másrészt az alsó C fej üressé válásával lehetővé válik az, hogy ennek a CP-nek a specifikálójába fonológiai tartalommal rendelkező operátor mozogjon – mint az (1)-ben –, a (más) vonatkozó mellékmondatokkal analóg módon.

Előadásomban a fentebb leírtakat fogom bizonyítani, az elmélet szempontjából fontos állításokat egy szélesebb ómagyar korpuszból vett példákkal alátámasztva.

Hivatkozások

- Kenesei István (1992) On Hungarian Complementizers. In: Kenesei István–Pléh Csaba (szerk.), *Approaches to Hungarian 4*. Szeged: JATE. 37–50.
- Kennedy, Christopher–Merchant, Jason (2000) Attributive Comparative Deletion. *Natural Language & Linguistic Theory* 18. 89–146.
- Haader Lea (2003a) Az ómagyar kor: Mondattörténet: Az összetett mondat. In: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.), *Magyar nyelvtörténet*. Budapest: Osiris Kiadó. 500–560.
- Haader Lea (2003b) A középmagyar kor: Mondattörténet: Az összetett mondat. In: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.), *Magyar nyelvtörténet*. Budapest: Osiris Kiadó. 677–690.
- Rizzi, Luigi (1997) The Fine Structure of the Left Periphery. In Haegeman, Liliane (ed.) *Elements of Grammar*. Dordrecht: Kluwer. 281–337.